

Cezayir’de İslami Hareket: İslamî Selamet Cephesi (FIS)

Islamic Movement in Algeria: Islamic Salvation Front (FIS)

Yasemin VARLIOĞLU MENEMEN

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi
Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Sciences, Postgraduate Student
Isparta/Türkiye

y11930207052@stud.sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0003-1099-0709

Kamile ÜNLÜSOY

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Dr., Suleyman Demirel University, Faculty of Theology
Department of History of Islamic Sects
Isparta/Türkiye

kamileunlusoy@sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0003-4279-768X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | ArticleType: Araştırma Makalesi | ResearchArticle

Geliş Tarihi | Received: 31 Ekim / October 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 28 Kasım / November 2022

Yayın Tarihi | Published: 20 Aralık / December 2022

Atıf | Cite as: Yasemin Varlıoğlu Menemen, Kamile Ünlüsoy, “Cezayir’de İslamî Hareket: İslamî Selamet Cephesi (FIS)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (Aralık 2022/2), 214-237.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./Thisarticle has beenreviewedby at leasttworefereesandscannedvia a plagiarismsoftware.

Copyright © PublishedbySuleyman Demirel UniversityFaculty of TheologyIsparta/Turkey

Web:<https://dergipark.org.tr/pub/sduifd>

Mail:ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Cezayir’de İslami Hareket: İslamî Selamet Cephesi (FIS)¹

Öz

Tarihsel süreçte Cezayir, Batılı ülkelerin işgaliyle uzun yıllar dinî ve kültürel asimilasyona maruz kalan İslam ülkelerinden biridir. İngiltere’nin Mısır’ı işgalinden sonra (1812) Fransa, Cezayir’de bulundurduğu konsolosluk üzerinden kendine deniz aşırı sömürge olarak bu ülkeyi işgal etmenin yollarını aramıştır. Eline geçirdiği ilk fırsatta, Yelpeze olayından (1827) sonra Cezayir’de hakimiyeti ele geçirmiştir.

Bu tarihten tam bağımsızlığın elde edildiği 1962’ye kadar devam eden işgal süresinde başta Abdülhamîd b. Bâdîs (ö.1940), Mâlik b. Nebî (ö.1973), Messali Hac (ö.1974), Ferhat Abbas (ö.1985) gibi İslamcı aktivist ve düşünürler ile bunlar etrafında toplanan Cezayir halkı sömürge karşıtı tavırlarını istikrarlı bir şekilde sürdürmüşlerdir. Böyle bir karşı koyuşun ürünü olan İslamî Selamet Cephesi de 6 Eylül 1989’dan Mart 1992’ye kadar Cezayir siyasi tarihinde adından söz ettiren dinî-siyasî temelli bir oluşumdur. Kuruluşunda Abbas Medeni (ö.2019), Ali Belhac ve Şeyh Ahmed Sahnûn gibi İslamcılarının etkin bir şekilde rol aldığı bu teşkilat, bağımsızlık sonrasında şeriat temelli bir İslam devletine ihtiyacın olduğunu savunmuş ve bu gayeyle bildiri yayınlarak, protestolar düzenleyerek ve aktif siyasete katılarak kendi manifestolarını tüm dünyaya duyurmak istemiştir.

Kuruluşundan itibaren siyaset, eğitim, ekonomi ve kültürel alanlarda köklü bir ıslahat planı yapan *İslamî Selamet Cephesi*, İslam kültürü temelini koruyan, şeriatın gerektirdiklerini layıkıyla yerine getiren bir İslam toplumu inşasında eğitimin şart olduğunu vurgulamıştır. İslam devleti ve şeriatla yönetim talebinde, demokrasiyi ve sömürgecinin sunduğu her türlü asimilasyonu sapkınlık olarak nitelendiren *İslamî Selamet Cephesi*, Arapçayı Kur’an ve sünnet dili olması yönüyle üstün görmüş ve bu dil etrafında tüm kitlelerin birleşebileceğini savunmuştur. Kadın konusunda temel hakların korunacağı hususunda halka güvence veren cephe, iktisadi alanda İslami bankaların halka faizsiz kredi temin etmeleri ve fonlarını halkın yararına olacak şekilde düzenlemeleri gerektiğini savunmuştur.

İslamî Selamet Cephesi, bu fikirleriyle halk nezdinde büyük bir itibar kazanmış ve çok partili sisteme geçildikten sonra 1990’da yapılan yerel seçimlerde büyük bir başarı sağlamıştır. Ancak akabinde yapılacak genel seçimlerde de aynı başarıyı sağlayacağı anlaşılınca bu durumdan rahatsız olan Şadli b. Cedîd yönetimi genel seçimleri ertelemiştir. Birinci turda yapılan seçimlerin galibi *İslamî Selamet Cephesi* çıkınca, ikinci tur yapılmadan Şadli b. Cedîd darbeye yönetimden indirilmiş ve yerine geçen Muhammed Buteflika, Mart 1992’de Selamet Cephesini kapatarak faaliyetlerine son vermiştir.

¹ Bu çalışma, Yasemin VARLIOĞLU MENEMEN’in Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim dalında Doç. Dr. Kamile ÜNLÜSOY’un danışmanlığında devam etmekte olduğu, “Cezayir İslamî Selamet Cephesi’nin Dinî ve Siyasî Faaliyetleri” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Bu makalede amacımız, *İslamî Selamet Cephesi*'nin din ve siyaset anlayışını bilimsel metotlarla ortaya koymaktır. Bu gayeyle öncelikle Cezayir'in sömürge dönemlerindeki dinî ve siyasî durumundan bahsedilmiş, bu dönemde İslamcı aydınların ve Cezayir halkının sömürge karşısında nasıl bir duruş sergiledikleri üzerinde durulmuştur. *İslamî Selamet Cephesi*'nin oluşumuna katkı sağlayan İslamcı şahsiyetler hakkında bilgi verildikten sonra hareketin teşekkül sürecine ve dinî, siyasî görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş İslam Akımları, Cezayir, İslamî Selamet Cephesi, Abbas Medeni, siyaset.

Islamic Movement in Algeria: Islamic Salvation Front (FIS)

Abstract

In the historical process, Algeria is one of the Islamic countries that has been exposed to religious and cultural assimilation for many years with the occupation of Western countries. After British occupation of Egypt (1812), France sought ways to invade this country as an overseas colony through its consulate in Algeria. After the Fan event (1827), that the first opportunity France got, seized power in Algeria.

Islamist activists and thinkers such as Abd al-Hamid Ben Badis (d.1940), Malek Bennabi (d.1973), Ferhat Abbas (d.1985) and Messali Hadj (d.1974) and the Algerian people gathered around them consistently maintained their anti-colonial attitudes during the occupation period, which continued from this date until 1962 when full independence was achieved. The Islamic Salvation Front, the product of such an opposition, was a religious-political based organization that made a name for itself in Algerian political history from September 6, 1989 to March 1992. This organization, in which Islamists such as Abbas Madani (d.2019), Ali Belhac and Sheikh Ahmed Sahnun took an active role in its establishment, argued that they needed a sharia-based Islamic state after independence, and for this purpose they published their own manifestos by issuing declarations, organizing protests, participating in active politics.

The Islamic Salvation Front, which has made a radical reform plan in the fields of politics, education, economy and culture since its establishment, has emphasized that education is a need in the construction of an Islamic society that preserves the Islamic culture and fulfills the requirements of the Shari'a. The Islamic Salvation Front, describing democracy and all kinds of assimilation offered by the colony as heresy in its demand for the Islamic state and rule by sharia, regarded Arabic as superior in terms of being the language of the Qur'an and the Sunnah, and argued that all masses could unite around this language. The front, which gave assurance to the public that the fundamental rights of women would be protected, argued that Islamic banks in the economic field should provide interest-free loans to the public and arrange their funds in a way that would benefit the people.

With these ideas, the Islamic Salvation Front gained a great reputation in the eyes of the people and achieved great success in the local elections held in 1990 after the transition to the multi-

party system. However, when it was understood that it would provide the same success in the general elections to be held afterwards, Şadli Cedid administration, which was disturbed by this situation, postponed the general elections. When the Islamic Salvation Front emerged as the winner of the elections held in the first round, Sadli b. Jadid was overthrown by a coup d'état and his successor, Mohammed Bouteflika, closed the Salvation Front in March 1992 and ended its activities.

Our aim in this article is to reveal the understanding of religion and politics of the Islamic Salvation Front with scientific methods. For this purpose, first of all, the religious and political situation of Algeria during the colonial period was mentioned, and the anti-colonial attitudes of the Islamist intellectuals and Algerian people in this period was examined. After dwelling on the Islamist personalities who contributed to the formation of the Islamic Salvation Front, the formation process of the movement and its religious and political views are given.

Keywords: Contemporary Islamic Movements, Algeria, Islamic Salvation Front, Abbas Madani, politics

Giriş

Cezayir, bağımsızlığına kavuşuncaya kadar (1830-1962), 132 yıllık boyunca Fransa sömürgesi altında kaldı. Bu süre zarfında Fransa, Müslümanlara kültürel kimlikleri üzerinden ağır asimilasyon politikası uyguladı. Sömürge döneminde İbn Bâdis ve Mâlik b. Nebî gibi İslamcı Cezayirli aydınlar bu çıkmazdan nasıl çıkılacağı sorusunun cevabını aradılar.² Halkın ekonomik yönden çöküntü içinde olması, günden güne fakirleşmesi zaman zaman yönetim karşıtı söylemlerin ve isyanların patlak vermesine sebep oldu. Bağımsızlık için mücadelesini sömürge'nin ilk günlerinden beri sürdüren Cezayir, hayalini kurduğu tam bağımsızlığını 1962'de gerçekleştirebildi. Fakat işler beklendiği gibi gitmedi ve tek partili hayatın takribi 27 yıl hüküm sürdüğü bu topraklarda halk, sömürge döneminden farksız bir yönetimle karşı karşıya kaldı. Bu noktada dönemin İslamcıları, halkın yanında yer aldı. Şeyh Ahmed Sahnun, Şeyh Abdüllatif Sultanî, Abbas Medeni ve Ali Belhac gibi isimler yönetim karşıtı her türlü eylemde etkin rol aldı. Bunların 12 Kasım 1982'de yayınladıkları 14 maddelik bildiri de halkın problemlerine İslamî çerçevede çözüm bulmaya çalıştılar.³ *Ekmek Ayaklanması* olarak adlandırılan Ekim 1988 Ayaklanmaları ise bunların en büyüğü oldu ve halk bu ayaklanmayla tek partili yönetimin sona ermesini talep etti. 1989'da anayasa değişikliğiyle çok partili hayata geçiş resmen gerçekleşti. *İslamî Selamet Cephesi (Le Front Islamique Du Salut-FIS)* bu dönemde siyaset sahnesinde varlığını göstermeye başladı.⁴ Rejim muhalifi söylemleriyle Cezayir halkını destekleyen *İslamî Selamet Cephesi* kısa bir sürede geniş halk kitlelerinin desteğini almış ve 1990 yılında ilk kez gerçekleştirilen çok partili yerel seçimlerin galibi olmuştur.

² Mehmet Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", *Tarih Dergisi* 55(2013), 166.

³ Hüsam el-Hidât, "el-Cebhetü'l-İslâmiyyetü'l-İnkâz", *Bevvâbetü'l-Harekâti'l-İslâmiyye*, 9 Şubat 2021, <https://www.İslamist-movements.com/28791>, (Erişim Tarihi 12.09.2021).

⁴ Abdülkadir Turan, "Cezayir ve Cezayir'deki İslami Hareketler" rapor, *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM)*, İstanbul 2020, <https://sdam.org.tr/haber/247-cezayir-ve-cezayirdeki-islami-hareketler>, (Erişim Tarihi 12.09.2022), 24.

Bu çalışmanın amacı Cezayir'in önemli İslamî yapılanmalardan biri olan *İslamî Selamet Cephesi*'nin din ve siyaset anlayışını ortaya koymaktır. Makalede Cezayir'in İslam'ı kabul edişinden sonraki süreç içerisinde ne gibi dinî, siyasî, diplomatik merhalelerden geçtiği, Cezayir halkının, siyasilerin ve/veya alimlerin sömürgeye karşı nasıl mücadele ettikleri üzerinde durulduktan sonra bu mücadele esnasında yakın tarihe damgasını vuran *İslamî Selamet Cephesi*'nin teşekkülü, oluşumuna zemin hazırlayan etkenler ve siyasi alandaki faaliyetleri ve dinî ve siyasî düşüncesi üzerinde durulacaktır.

a. Tarihsel Süreçte Cezayir

600'lerde Hz. Ömer döneminde başlayan Mısır seferleri⁵ ve Hz. Osman döneminde Trablusgarp'ın alınmasıyla birlikte Kuzey Afrika'nın tamamında Müslümanlar kontrolü ele geçirdi.⁶

Emevilerin Arap olmayanlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi göstermeleri nedeniyle bu coğrafyada mevalinin Haricî mezhebine katılımları arttı.⁷ Bunun sonucunda Kuzey Afrika'ya yönünü çeviren Berberi kabile liderlerinden Ebû Kurre es-Sufri Tilmisân'da Benî İfren Emirliği'ni (139/757-147/765), Abdurrahman b. Rüstem Tâhert'te Rüstemî Devleti'ni (160/777-296/909) kurdu. Abbâsî halifeliğine bağlı olan ve Fas'ta hüküm süren İdrîsîler (172/789-313/926), Batı Cezayir'i; yine Abbâsî halifeliğine bağlı olup Kayrevan'da hüküm süren Ağlebîler (183/800-296/909) ise Doğu Cezayir'i egemenliği altına aldılar.⁸

İsmâilî dâisi İbn Havşeb, Ebû Abdullah eş-Şî'i'yi Kuzey Afrika'ya davet için gönderdi. Abbâsîler'in hakimiyet alanında bulunan bu bölgede, mezhepsel çatışmalar yoğun olarak yaşandığı için kaos ortamı hakim idi.⁹ Bu durumdan faydalanan Ebû Abdullah, kendi çıkarlarıyla uyuşan İmam Ubeydullah el-Mehdî ile anlaştı ve 297/910'da Fâtîmî Hilafetini ilan etti.¹⁰ Kuzey Afrika'da çalkantılı Fatimî hakimiyetinden sonra Nûreddin Zengî'nin yeğeni Selâhaddin Eyyûbî, 564/1169'da Fâtîmîleri iktidardan uzaklaştırdı. Sünnî Eyyûbî Devleti'nin bölgedeki varlığı Fatimîlerdeki Mâlikî, Hâricî ve İsmâilî çekişmesini önemli ölçüde sonlandırdı.¹¹ Eyyûbîler'in Hısnıkeyfâ Kolu'na Akkoyunlu Devleti'nin son vermesinden (1462) kısa bir süre sonra bölge, dönemin önemli imparatorluklarından olan Osmanlı'nın kontrolüne geçti.¹²

Tunus ve Cezayir'in sosyal yapısında yerel ve bölgesel olarak varlığını sürdüren koloniler mevcuttu. Bu parçalı yapılanmanın bütünleşmeyi mümkün kılamayacağı farkında olan İspanya,

⁵ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (2)*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 13. Baskı, 2015), 144.

⁶ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (2)*, 201.

⁷ Kuzey Afrika'nın mezhebi yaklaşımı için bkz. Hatice Teber, *Haricî İbâdî Tefsir Geleneği Hûd b. Muhakkem el-Huvârî ve Tefsîri*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014), 22-27.

⁸ Nâsirüddin Sâidûnî, "Cezayir", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/485.

⁹ Muzaffer Tan-Ömer Faruk Teber, "Gelenekselden Moderne Geçiş Sürecinde İsmaililik: Ağa Hanlar Dönemi", *TARR: Turkish Academic Research Review (Türk Akademik Araştırmalar Dergisi)*, 6/4 (2021), 122.

¹⁰ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtîmîler", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/229.

¹¹ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/20.

¹² Şeşen, "Eyyûbîler", 12/24.

Cezayir üzerine çıkarmada bulundu (913/1508-915/1510). Hıristiyan yönetimin sultasındaki halk, Osmanlı'dan yardım istedi.¹³ Osmanlı yönetimi, hem Akdeniz üzerindeki korsan faaliyetlerini denetlemeleri hem de Cezayir, Tunus ve Trablusgarp topraklarında yaşayan Müslümanların güvenliğini temin etmeleri için Oruç ve Hızır Reis kardeşleri ivedilikle bölgeye gönderdi (940/1534).¹⁴ Bölgede kontrolü eline alan Osmanlı devleti, Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'e "*Garp Ocakları*" adını verdi ve bu bölgelerde iç işlerinde serbest dış işlerinde Osmanlı hükümetine bağlı bir olacak bir yönetim sistemi uygulandı.¹⁵ Cezayir'in de içinde bulunduğu bu sistemde sırasıyla Beylerbeylik, Paşalık ve Dayılık adındaki bürokratik makamlarca yönetim sağlandı.¹⁶

Yahudi asıllı şirketler kredili buğday satışından alacaklarını temin edemedi.¹⁷ Bayram tebriği için 29 Nisan 1827'de Cezayir'e gelen Fransa Konsolosuna Hüseyin Paşa'nın yelpazeyle vurması üzerine¹⁸ Fransa Hükümeti, dayıdan özür beklediğini açıkladı. Menfi karşılık bulan bu talebin yerine getirilmemesi üzerine 16 Haziran 1827'den 1830'a kadar Cezayir limanı kuşatma altına alındı.¹⁹ Cezayir 5 Temmuz 1830 tarihinde Fransa'nın işgaline boyun eğmek zorunda kaldı.²⁰

b. Fransa Sömürgesi Altında Cezayir

İşgalden sonra Fransızlar, diğer sömürgeci devletlerde olduğu gibi asimile politikalarını uygulamaya koydu ve bu süreçte toplum şuurunu, İslamî ve örfî değerleri ortadan kaldırmak için kendi din ve kültürlerini Cezayir halkına empoze ettiler.²¹ Arapçaya karşı ketum tavırları da bu amaçlarına yönelikti. Cezayir'in ilk devlet başkanı olan Ahmed b. Bella'nın *Konuşmalar* adlı eserindeki şu sözleri, sanırız durumun vehametini anlatmak için yeterli olacaktır; "Fransızca'yı belki de Fransızlardan daha iyi bilirim."²² Ardından 1950'de hapse girdiğinde Arapçasını ilerlettiğini söyleyerek sözlerine şunları da eklemiştir; "Ben asıl kendi dilimde okuyabilmekten 30 sene süreyle mahrum kaldım. Bu, kanaatimce telafisi mümkün olmayan bir süredir."²³

¹³ Sabri Hizmetli, "Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir'in İdaresi ve Kurumları", *Belleten* 58/221 (1994), 73.

¹⁴ Gianpietro Sette, *17. Yüzyılın İlk Yarısında Kuzey Afrika'da Osmanlı İdaresi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 12.

¹⁵ Sevda Özkaya, "Cezayir'in Siyasi ve İktisadi Önemi ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Cezayir'in Fransa Tarafından İşgalindeki Rolü", *Ortadoğu Etütleri* 7/2 (2016), 120.

¹⁶ Hizmetli, "Türklerin Yönetimi", 74.; Robert Mantran, *Histoire De L'empire Ottoman*, çev. Server Tanilli, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2016), 501.; Hizmetli, "Türklerin Yönetimi", 75.; Mantran, *Histoire De L'empire Ottoman*, 502.; Hizmetli, "Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir'in İdaresi ve Kurumları", 76.; Mehmet Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", *Tarih Dergisi* 55(2013), 161.

¹⁷ Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 159-160.

¹⁸ Bekir Karlığa, "Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali ve Bir Tanığın Tespitleri", *Yedi İklim*, 3/4 (1992), 88-89-90; Ayrıca bkz. Kemal Kahraman, "Cezayir", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 7/488-489; İsmail Hamdi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi (1703-1919)*, (İstanbul: Doğu Yayınevi, 2. Baskı, 2011), 4/161.

¹⁹ Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 160.

²⁰ Selda Kayapınar, *Cezayir'in Fransa Tarafından İşgali* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 189.

²¹ Ali Kureyşi, *Malik Bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim*, çev. Mustafa Altunkaya, (İstanbul: Ekin Yayınları, 2002), 19.

²² Alim Kahraman, "Dilini Kaybeden Ülke", *Yedi İklim*, 3/4 (1992), 75.

²³ Kahraman, "Dilini Kaybeden Ülke", 75.

Kur'an'a yönelik saldırıları da en az Kur'an'ın dili olan Arapçaya karşı tavırları kadar ciddi boyutlara ulaştı. Bu amaçla Kur'an'ın ahkâmlarından vazgeçtiğini ilan eden Cezayirlilere Fransız vatandaşlığı verileceğini ilan ettiler.²⁴ Yönetimleri boyunca güç kullanmayı ihmal etmeyen Fransız hükümeti, gücünü İslamî değerleri yok etmek için de kullanmaktan çekinmedi. Camiler, Fransa açısından Müslüman halkın toplanma ve yönetime karşı koyuşun yüksek sesle duyurulduğu yer olduğundan saldırı altındaydı.²⁵ Fransızların hayatın her alanındaki sömürge faaliyetleri Cezayir halkının toplumsal, dinî ve ortak aklın ürünü olan değerlerini yok etmeyi hedefliyordu. Bu sayede geleceğe yönelik umudu kalmayan karamsar bir toplum psikolojisi yerleştirilmiş olacaktı.²⁶

Bu kötü gidişata dur demek isteyen Cezayirli Müslüman âlimler, muhtelif zamanlarda Fransız işgalini ya sonlandırmak ya da etkilerini azaltmak istediler. Bunlardan ilki Abdülkâdir el-Cezâirî'dir (ö.1883). Kâdiri şeyhlerinden olan Muhyiddin'in oğlu Emir Abdülkâdir, 6 Eylül 1808'de Cezayir'in Muasker şehrinde dünyaya geldi.²⁷ 22 Kasım 1832'de Fas hükümdarının yardımını almayı başaran Abdülkâdir Cezâirî²⁸, 1834'te Fransa ile Desmichles ve 1837'de Tafna Anlaşmalarını imzaladı. "Emîrû'l-Mü'minîn" unvanını kullanan Abdülkâdir el-Cezâirî, sosyal hayatı ilgilendiren ekonomi, eğitim ve tarım gibi her alanda ıslahatlar yaptı.²⁹ Onun kurduğu devletsel yapılanma Fransızların 1837'deki anlaşmayı tek taraflı feshetmeleri ve Abdülkâdir el-Cezâirî üzerine saldırıya geçmeleriyle 1843'te son buldu.³⁰ Müteakip yıllarda müstemlekeye karşı mukavemet devam etti. 1871'de Muhammed Mukrânî ve 1881'deki Sidi Şeyh liderliğindeki kabile ayaklanmaları bunlardan başlıcalarıdır.³¹

XX. yüzyıla gelindiğinde sömürge karşıtı söylemler daha yüksek tondan duyulmaya başlandı. Ancak bu söylemlerin uzantısı sayılabilecek olan 1920'de Emir Abdülkâdir'in torunu Emir Hâlid'in kurduğu *Jeune Afrique* teşkilatı ve 1926'da kurulan ve II. Dünya Savaşı sırasında dağılan *İttihâdü'l-Vatanî li-Müslimi Şimâli İfrikiyye (l'Union Nationale des Musulmanes Nord Africaines)* adındaki yapılanma uzun ömürlü olamadı.³² Geniş kapsamlı çalışmalarıyla bu işi sistemleştiren Cezayirli alim Abdülhamîd b. Bâdîs (v. 16 Nisan 1940) oldu.

²⁴ Norman Raymond Larson, *Islamic Resurgence In Algeria: The Rise of The Islamic Salvation Front*, (Austin: The University of Texas, Master's Thesis, 1993), 11.

²⁵ Ahmet Yiğitalp Tulga, *Cezayir'de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareket*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 28.

²⁶ Kureyşi, *Malik Bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim*, 13-14.

²⁷ Tulga, *Cezayir'de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareket*, 21.

²⁸ Tulga, *Cezayir'de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareket*, 22.

²⁹ Adil Baktaya, "1830: Fransa'nın Cezayir'i İşgali, Abdülkadir'in Yükselişi ve Amerika'nın Kamuoyunda 'Abdülkadir' Hayranlığı", *Ortadoğu Etütleri* 1/2 (Ocak 2010), 149.

³⁰ Leyla Nur Baloğlu, *Batı Medyasında Cezayir İslamî Selamet Cephesi Hareketi (1989-1992)*, (Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 19.

³¹ Abdullah Sayın, "Fransa'nın Afrika Kıtası'ndaki Sömürgeci Politikaları ve Cezayir", *Social Sciences Studies Journal* 3/8 (2017), 1768.

³² Baloğlu, *Batı Medyasında Cezayir İslamî Selamet Cephesi Hareketi (1989-1992)*, 21-22.

1889'da Cezayir'in Konstantine şehrinde doğan Bin Bâdis³³ 1931 yılında kurduğu *Cem'iyetü'l-'Ulemâi'l-Müslimîni'l-Cezâriyyîn* ve *el-Müntekad* ve *eş-Şihâb* adlı süreli yayınlardaki³⁴ kaleme aldığı "Reformculuğun Dünü ve Bugünü", "Kur'ân'da Araplar"³⁵ başlıklı yazılarıyla ve *et-Terbiyye bi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye mine'l-Âyeti'l-Kur'âniyye ve'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye* ve *Ricâlü's-Selefi ve'n-Nisâ*³⁶ gibi kitaplarıyla muâsırı olduğu Cezayirli alimleri etkilemekle kalmamış, Fransız alimler tarafından da yakından takip edilmiştir.³⁷ Aktivist bir bilgin olmanın getirdiği şuurla birlikte, eğitime ve yeniliğe ama en çok da Kur'ân ve sünnet temelli yeniliklere kafa yorması, İslam bilincinden uzaklaşan Cezayir toplumunu gaflet uykusundan uyandırmaya yönelik çabalarının bir göstergesi olmuştur.³⁸ Bin Bâdis, Cezayir toplumunun dininin İslam, dilinin Arapça ve vatanının Cezayir olduğunu defaatle vurguladı.³⁹ 16 Nisan 1940'taki vefatının⁴⁰ ardından yerine Beşir el-İbrâhimî geçti.⁴¹ O da faaliyetleri sebebiyle Fransızların mukâvemetiyle karşı karşıya kaldı.⁴²

Bin Bâdis'in muâsırı olan bir başka önemli isim Ahmed Messali Hac'tır (ö.1974). 16 Mayıs 1898'de Cezayir'in Tilmisan şehrinde doğmuştur. 1918'den 1921'e kadar Fransız ordusunda görev almış, iş bulmak için gittiği Paris'te 1926 yılında *Cem'iyetu'l-Şimâli Afrika* isimli bir teşkilat kurarak aktif siyasete katılmıştır. Bağımsızlığa yönelik 1927'de Brüksel'deki toplantı dahil pek çok toplantılara iştirak etmiş, 1935'te *Cem'iyetu'l-Şimâli Afrika* teşkilatını, *Kuzey Afrika Müslümanları Birliği* olarak yeniden teşkilatlandırmış, 11 Mart 1937'de *Hizbü'ş-Şa'bi'l-Cezâyir (Cezayir Halk Partisi-Parti du Peuple Algerien PPA)*'i kurmuştur.⁴³ 1940'ta Vichy'de görülen duruşmanın kararlarına uymaması nedeniyle 16 yıl hapse çarptırılan Messali'nin yerine Ferhat Abbas geçmiş, o da Fransa'nın yakın takibine maruz kalmıştır.⁴⁴

24 Ağustos 1899'da Cîcel Vilayetine bağlı Tâher şehrinde doğan Ferhat Abbas'ın (ö.1985),⁴⁵ siyasete merakı sebebiyle babası onu Cezayir Üniversitesi'nde eczacılık bölümünü okumaya teşvik etmiştir.⁴⁶ Cezayirli siyasetlerin önemli isimlerinden olan Ferhat Abbas'ın fikirleri Fransa içinde bir vatan arayışı, Fransa ile bir vatan arayışı ve Fransa dışında bir vatan arayışı olarak üç merhalede

³³ Sabri Hizmetli, "Cezayirli Çağdaş Alim İbn Badis ve Yenilikçiliği", *İslamî Araştırmalar*, 7/3-4 (1994), 223.

³⁴ Hizmetli, "Cezayirli Çağdaş Alim İbn Badis ve Yenilikçiliği", 226.

³⁵ Hizmetli, "Cezayirli Çağdaş Alim İbn Badis ve Yenilikçiliği", a.y.

³⁶ Mes'ûd b. Mûsa Fulûsî, *el-İmâm Abde'l-hamîd b. Bâdis*, (Cezayir: Dâru'l-Kurtuba, 2006), 51-52.

³⁷ Hizmetli, "Cezayirli Çağdaş Alim İbn Badis ve Yenilikçiliği", 225.

³⁸ Fulûsî, *el-İmâm Abde'l-hamîd b. Bâdis*, 50-51.

³⁹ Tulga, *Cezayir'de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareket*, a.y.

⁴⁰ Mâzin Salâh Mutabbakânî, "İbn Badis", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/354-356.

⁴¹ Mutabbakânî, "İbn Badis", 19/354.

⁴² Zeki Ali, "Cezayir Müslümanları", *Selâmet Dergisi* 1/24 (Ekim 1947), 11.

⁴³ "Messâli e-Hâc", https://www.marefa.org/مصالي_الحاج (Erişim Tarihi 11.12.2021)

⁴⁴ Ali, "Cezayir Müslümanları", 11

⁴⁵ "Ferhat Abbas", haz. Amy Tikkanen, *Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Ferhat-Abbas>, (Erişim Tarihi 4.08.2022)

⁴⁶ Azzeddin Maza, *Ferhât Abbâs ve Devrûhu fi'l-Hareketi'l-Vataniyye ve Merhaleti'l-İstiklâl (1899-1985)*, (Cezayir: Konstantine Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2005), 48.

incelenmektedir.⁴⁷ Burada o, Cezayir’de Fransa hakimiyeti varken Fransız ve Cezayir kültürünün mezcedildiği bir yapının mümkün olup olmayacağını tetkik ederken, Fransa ile uyum içinde yaşanırsa Cezayir halkının menfaatine olacağını savunmuştur.⁴⁸ *L’Enter* gazetesinde kaleme aldığı yazılarında ilk iki merhalenin Ferhat Abbas tarafından savunulduğu görülmektedir, ancak bu düşünceleri Cezayir halkı içerisinde müspet karşılık görmemiştir.⁴⁹ Bu minvalde 1943’te yayınladığı manifestoyla Ferhat Abbas tam bağımsız Cezayir fikrini savunmuş, bağımsızlık yolunda Atatürk’ü örnek alsın da onun temin ettiği gibi tam bağımsız bir ülke var edememiştir.⁵⁰

Cezayir’in önemli fikir adamlarından olan Mâlik b. Nebî’ye (ö.1973) gelince o, 28 Ocak 1905’te Cezayir’in Kostantîne kentinde doğmuştur.⁵¹ Gençlik yıllarında iş bulmak için Paris’e giden Bin Nebî⁵², burada Parisli Hıristiyanlar Birliği’ne üye olmuş⁵³, bu sayede Fransızların dinî yapı özelinde toplumun iç dinamiğini yakından inceleme imkânını yakalamıştır.⁵⁴ 1939’da Cezayir’e kesin dönüş yapmak istemesine rağmen, II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle ülkesine dönememiştir. 1956 yılında Kahire’ye gittikten sonra *İslam Konferansı Örgütü*’nün danışmanı olarak görev yapmıştır.⁵⁵ 1963’te kesin dönüş yaptığı Cezayir’de *Cem’iyyetü’l-Kıyâmi’l-İslâmiyye (İslamî Değerler Derneği)*’yi kurmuş ve bu teşkilat, 1966 yılında sosyalist Cezayir rejimi tarafından kapatılmıştır. Mâlik b. Nebî, 1965’ten 1967 yılına kadar Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Müdürü olarak görev yapmıştır.⁵⁶ Dinî hayatta ilk dönemden uzaklaşıldığını ve Kur’an ve sünnete gereken önemin verilmediğini sıklıkla dile getiren Mâlik b. Nebî, Vehhâbîliğin bu yüzyılda sömürge Cezayir toplumunda uygulanabilirliğini savunmuş; toprak, medeniyet ve değişim konuları üzerinden düşüncelerini insanlara aktarmıştır.⁵⁷ Cemâleddîn Efgânî ve Muhammed Abduh’u kendisine örnek alan Mâlik b. Nebî, eğitim ve öğretime azami derecede önem vermesi ve siyasî faaliyetlerden uzak durması yönünden Muhammed Abduh’la ortak noktada birleşirken, Abduh’un hocası Efgânî’yi fazlaca siyasete dalması yönünden eleştirmiştir.⁵⁸

c. Cezayir’in Bağımsızlık Süreci

Cezayir’in bağımsızlık sürecinde etkin rol oynayan Cezayirli alimler, kendi varlıklarını, kurdukları teşkilatlarla Fransa hükümetine göstermeye çalışırken bu defa Fransa II. Dünya Savaşı’ndan sonra deniz aşırı sömürgesi olan Cezayir’i elinde tutabilmek için Cezayir halkına birtakım

⁴⁷ Maza, *Ferhât Abbâs ve Devrühufî’l-Hareketi’l-Vataniyye ve Merhaleti’l-İstiklâl (1899-1985)*, 48.

⁴⁸ “Ferhat Abbas”, haz. Amy Tikkanen, *Britannica*, a.y.

⁴⁹ Şinasi Sönmez, *Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu (1954-1962)*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 39.

⁵⁰ Sönmez, *Cezayir Bağımsızlık Hareketi*, 40.

⁵¹ Saîd Murâd, “Mâlik b. Nebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/513.

⁵² Mâlik b. Nebî, *Çağa Tanıklığım*, çev. Muharrem Tan, (İstanbul: Ekin Yayınları, 2018), 36.

⁵³ Mâlik b. Nebî, *Çağa Tanıklığım*, 205.

⁵⁴ Bedran Bin Lahsen, *Malik Bin Nebî’de Medeniyet Sosyo-Entelektüel Temeller*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2. Baskı, 2018), 137.

⁵⁵ Fatih Okumuş, *Çağa İz Birakan Önderler Malik Bin Nebi*, (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018), 36-37.

⁵⁶ Bin Lahsen, *Malik Bin Nebî’de Medeniyet*, 148-149.

⁵⁷ Abdul Razzak Hajjoz, *Malik Bin Nebî’ye Göre Eğitimin Dini Boyutu*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 18.

⁵⁸ Hajjoz, *Malik Bin Nebî’ye Göre Eğitimin Dini Boyutu*, 17.

haklar tanıma yoluna başvurdu.⁵⁹ Cezayir için Fransa yönetimi altında imtiyazlar değil tam bağımsız bir ülke arayışı ivme kazandı. Bu faaliyeti sağlayan çatı örgüt ise *Cebhetü't-Tahrîri'l-Vatanî (Ulusal Kurtuluş Cephesi-FLN)* oldu.⁶⁰ Bu örgütün bünyesinde mündemiç kıldığı grupların Cezayir'in dilinin Arapça, dininin İslam olduğu, kadim kültürlerinin Batı kültürüyle asla kıyaslanamayacağı fikri etrafında toplandıkları görülür. İbn Bâdîs'ten sonra Beşir el-İbrahimî'nin devraldığı *Cem'ıyyetü'l-'Ulemâi'l-Müslimîni'l-Cezâriyyîn* teşkilatının dağılmasının akabinde takipçilerinin milliyetçi gruplara katılımı,⁶¹ Ferhat Abbas'ın 1930'larda başlayan teşkilatçılığı ve *Cem'ıyyetü'l-'Ulemâi'l-Müslimîni'l-Cezâriyyîn* ve *Hareketü İntisârü'l-Hürriyetü'l-Demokratiyye (Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi - MTLD)* ile yaptığı ittifak ve 1945'teki kanlı Setif olaylarında sonra tutuklanmasının ardından takipçilerinin *Cezayir Manifestosunun Demokratik Birliği (UDMA)* adındaki partiye intisab etmesi, halk nezdinde bağımsızlık sürecine etkin bir şekilde katılımın sağlanmasına ve bu sürecin ivme kazanmasına sebep oldu.⁶² Aynı zamanda gizli şekilde teşkilatlanmaya çalışan yarı askeri halk yapılanması olan bir diğer yapılanma olan ve Ahmed b. Bella ve Hüseyin Ayet Ahmed'in de aralarında bulunduğu *Gizli Örgüt (Organisation Secrete-OS)*'te bulunan isimler hem kurtuluş savaşında etkin rol aldı hem de *Devrimci Birlik ve Eylem Komitesi (Comité Révolutionnaire d'unité et d'action-CRUA)* adındaki teşkilatlara da liderlik yaptı. CRUA ilk toplantısını 8 Mayıs 1954'te gerçekleştirdi.⁶³ 1 Kasım 1954'te yayınlanan tüzükle birlikte *Cebhetü't-Tahrîri'l-Vatanî* ve silahlı kanadını oluşturan ALN, PPA ve MTLD üyelerinin bir araya gelmesiyle oluşan çatı örgüt, kurtuluş mücadelesi için önemli bir yapılanma haline geldi.⁶⁴ 1956'da gerçekleştirilen Soumman Kongresi ve 28 Ocak 1957'de gerçekleştirilen "Sekiz Gün Grevleri" ile hem Fransa hem de Batı, Cezayir'in bağımsızlık taleplerinin giderek arttığını yakından gördü.⁶⁵ 1959'da Fransa devlet başkanı De Gaulle'nin Cezayir'in istiklali için destekleyici açıklamalar yapması, 25 Haziran 1960'ta ikili temasların kurulması ile sonuçlandı.⁶⁶ Mutabakatın sağlanamaması üzerine 20 Mayıs 1961'de tekrar bir araya gelindi ve nihayet 18 Mart 1962'de Evianles-Baines'de gerçekleştirilen müzakerede Fransa'nın bölgeden çekilmesi kararı alındı.⁶⁷ Son tahlilde Cezayir, 5 Temmuz 1962'de istiklaline kavuştu.⁶⁸

⁵⁹ Clarence T. Hunter, "The Islamic Fundamentalist Movement in Algeria" (Washington D.C.: The Industrial College of the Armed Forces National Defense University, 1993), 10.

⁶⁰ Hunter, "The Islamic Fundamentalist Movement in Algeria", 11.

⁶¹ Charles R. Shrader, *The First Helicopter War Logistics And Mobility In Algeria, 1954-1962*, (USA: Greenwood Publishing, 1999), 133.

⁶² Shrader, *The First Helicopter War*, 134.

⁶³ Shrader, *The First Helicopter War*, 135.

⁶⁴ Seyyid Hüseyin Nasr vd., *Algeria: Revolution Revisited, Islamic World Report*, (London: İslamic World Report, 1997), 17.

⁶⁵ Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu (1954-1962)", 68.

⁶⁶ Hüseyin Ayni Gümrukçüoğlu, *Cezayir İç Savaşı'nda Fransa'nın Etkisi (1992-2002)*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 6-7.

⁶⁷ Baloğlu, *Batı Medyasında Cezayir İslami Selamet Cephesi Hareketi (1989-1992)*, 22.

⁶⁸ Onur Çapar, "Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir'de Siyaset Kurumu", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 6/2 (Ağustos 2020), 34.

d. Bağımsızlık Sonrası Süreçte Cezayir

Bağımsızlık sonrasında Cezayir’de ilk başkan Ahmed b. Bella (ö.2012) olmuştur. 1962-1965 yılları arasında başkanlık yapan Ahmed b. Bella⁶⁹, sosyalizm yanlısı bir liderdi.⁷⁰ Onun döneminde Cezayir’in ilk anayasası olan 1963 Anayasası kabul edildi.⁷¹ Gereğinden fazla Arap milliyetçiliği yapması⁷² ve *Cebhetü’l-Tahrîrî’l-Vatanî*’nin teşekkülünde etkin rol alan yol arkadaşlarını arka planda bırakıp tek başına iktidar olması ve tek parti olarak yönetimde var olmayı istemesi, Berberiler açısından eleştirildi. Bir süre sonra Ahmed b. Bella’ya karşı Belkacem Krim liderliğinde *Tizi Ouzou Grubu*, Hüseyin Ayet Ahmed liderliğinde *Sosyalist Cepheleer Birliği (Forces des Fronts Socialiste-FFS)* rakip oldular.⁷³ Ahmed b. Bella döneminin savunma bakanı olan Hûvârî Bû Medyen,⁷⁴ takvimler 19 Haziran 1965’i gösterdiğinde Ahmed b. Bella yönetimine darbe yaparak Cezayir’in yeni devlet başkanı oldu. Hûvârî Bû Medyen, 1970-1973 ve 1973-1976 yılları için kalkınma planları hazırladı ancak kötü yönetim, giderek çöken ekonomi insanların Hûvârî Bû Medyen’e olan inancını sarstı.⁷⁵ Bu gidişata dur demek isteyen İslamcılardan Mâlik b. Nebî ve Muhammed Hîdâr’ın kurduğu *Kıyam Cemiyeti*, *Cebhetü’l-Tahrîrî’l-Vatanî*’nin girişimleriyle 17 Mart 1970’te kapatıldı.⁷⁶ Hûvârî Bû Medyen 1963 Anayasasını yürürlükten kaldırdıktan sonra 19 Haziran 1975’te seçim yapılacağı vaadinde bulundu.⁷⁷ 1976 yılında referandum yapıldı ve yeni anayasa resmen kabul edildi.⁷⁸ Hûvârî Bû Medyen yakalandığı hastalık sonucunda 1978’de hayata gözlerini yumdu.⁷⁹

Hûvârî Bû Medyen’den sonra yerine Şadli b. Cedîd (ö.2012) geçti. 1979-1992 yılları arasında Cezayir’in üçüncü devlet başkanı olarak görev yaptı.⁸⁰ ABD’ye ziyarette bulunan ilk Cezayir devlet başkanı olan Şadli b. Cedîd,⁸¹ 8 Mart 1979’da Muhammed b. Ahmed Abdülhâni’yi Cezayir’in ilk başbakanı olarak atadı. Ahmed b. Bella döneminin sosyalizminden vazgeçilip liberalizmin benimsendiği bu dönemde,⁸² Arapça üzerine gereğinden fazla yoğunlaştığını düşünen Beberî kabileler, Şadli b. Cedîd yönetimine tepki gösterdi.⁸³ Şadli b. Cedîd döneminin çalkantılı olayları

⁶⁹ Muhammed Süleymânî, *Müşâreketü’l-Hareketü’l-İslâmiyye fi’s-Sulta*, (Cezayir: Oran Üniversitesi, Siyasi Bilimler Bölümü, 2012), 48.

⁷⁰ Çapar, “Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir’de Siyaset Kurumu”, 34.

⁷¹ Süleymânî, *Müşâreketü’l-Hareketü’l-İslâmiyye fi’s-Sulta*, 48.

⁷² Sevde Zeynep Ocak, *Fas ve Cezayir’de Berberî Kimlik ve Siyaseti*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 60.

⁷³ Ocak, *Fas ve Cezayir’de Berberî Kimlik ve Siyaseti*, 59.

⁷⁴ Muhammed Dayfallah, “Hûvârî Bû Medyen”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/65.

⁷⁵ James D. Le Suesur, *Between Terror and Democracy: Algeria since 1989*, (Canada: Fernwood Publishing, 2010), 21-22.

⁷⁶ Yılmaz Çakır, “Emperyalistlerin Maskesi Cezayir’de Düştü!”, *Dünya ve İslam Dergisi* 10 (1992), 2.

⁷⁷ Davut Dursun, “Cezayir”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/492.

⁷⁸ Le Suesur, *Between Terror and Democracy: Algeria since 1989*, 25-26.

⁷⁹ Çapar, “Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir’de Siyaset”, 35.

⁸⁰ Le Suesur, *Between Terror and Democracy: Algeria since 1989*, xxi.

⁸¹ Mohamed Ben-Madani, “Chadli Bendjedid obituary”, *The Guardian*, 15 October, 2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/15/chadli-bendjedid>, (Erişim Tarihi 5.08.2022).

⁸² Çapar, “Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir’de Siyaset”, 36.

⁸³ Ahmed b. Bella, Hûvârî Bû Medyen ve Şadli b. Cedîd dönemlerinde Berberî faaliyetlerini yakından incelemek için ayrıca bkz. Ocak, *Fas ve Cezayir’de Berberî Kimlik ve Siyaseti*, 54-69.

sadece Berberilerle sınırlı kalmadı. Halkın yoksulluk sınırında yaşaması, ülke refahının gün geçtikçe düşmesi 5 Ekim 1988'de *Ekmek Ayaklanması* adıyla geniş çaplı bir ayaklanmaya sebep oldu. Bu gösterilerde çok sayıda kişi tutuklandı⁸⁴ ve 500 kişi hayatını kaybetti.⁸⁵ Halkın tepkisini sindirmeyi başaramayan Şadli b. Cedîd hükümeti, tek partili hayattan çoğulcu siyaset anlayışının temellerinin atıldığı 1989 Anayasasını kabul etmek zorunda kaldı. Böylelikle yaklaşık 30 yıllık tek partili yönetim sistemi terk edilerek çok partili sistem devreye girdi. 1990 seçimlerine çok sayıda partinin katılması ve *İslamî Selamet Cephesi*'nin hem bu seçimlerden hem de 1991 genel seçimlerinden galip çıkması üzerine asker, Ocak 1992'de darbe yaptı. Bu darbeden sonra Şadli b. Cedîd görevinden istifa etti ve ondan boşalan başkanlık koltuğuna Muhammed Budiyağ geçti.⁸⁶

1. İslamî Selamet Cephesi

a. Teşekkül Süreci

Cezayir'de bağımsızlık sonrası süreçte başa geçen tek parti rejimi, halkın sesi olmaktan çok onu sindirmeyi tercih etti. Fransız sömürsüyle mücadele eden Cezayir halkı, bu defa içerideki rejimle baş etmek zorunda kaldı. Gidişattan memnun olmayan İslamcılar çok defa rejimi uyarsalar da onların bu uyarıları dikkate alınmadı. Bunun üzerine 80'lerin başında Abbas Medeni, Ali Belhac ve Şeyh Ahmed Sahnûn gibi alimler, bir araya gelerek ılımlı İslamî bir grup olan *İslamî Selamet Cephesi*'nin temellerini attı.⁸⁷

Bunlardan Ahmed Sahnûn, Dâru'l-Erkâm Camii'nde vaizlik görevini ifâ ederken,⁸⁸ Cezayir bağımsızlık mücadelesinde en ön safta yer aldı.⁸⁹ Genç yaşlarında Cezayir Müslüman Alimler Cemiyeti'ne katıldı. 12 Kasım 1982'de aralarında Abbas Medeni, Ali Belhac ve Şeyh Abdullatif Sultanî ile İslam ülkesinde İslam şeraitinin gerekliliğine vurgu yapan 14 maddelik bildiriye sonra hükümet tarafından tutuklandı. 10 Mart 1989'da *İslam'a Davet Birliği (Râbitatu'd-Da'vâ)* adında bir yapılanmayı kurdu⁹⁰ ve Abbas Medeni, Ali Belhac, Mahfuz Nahnah ve Abdullah Caballâh gibi İslamcılarını bu birlik etrafında topladı.⁹¹ *İslamî Selamet Cephesi*'nin resmi kuruluşundan sonra bu teşkilatın toplantılarına da iştirak etti⁹² ve yakalandığı şeker hastalığı sonucu 8 Aralık 2003'de hayatını kaybetti.

Hareketin diğer önemli ismi Abbas Medeni, 1931'de Sidi Ukbe'de doğdu ve Fransız okullarında eğitim gördü. Londra'da 1975-1978 yılları arasında doktorasını tamamladı ve Cezayir'de akademisyenlik yaptı.⁹³ Diğer İslamcılarla birlikte 1982'de yayımlanan bildiriye o da imza attı.⁹⁴ Bu

⁸⁴ Çapar, "Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir'de Siyaset", 36.

⁸⁵ Mohamed Ben-Madani, "Chadli Bendjedid obituary", a.y.

⁸⁶ Çapar, "Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir'de Siyaset", 37.

⁸⁷ Tulga, *Cezayir'de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareket*, 12-14.

⁸⁸ M. Ahmet Varol, "Batı'ya Parmak Isırtan İslâm Ülkesi", *Altınoluk* S53(Temmuz 1990), 15.

⁸⁹ <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya2/0362.html>, (Erişim Tarihi 05.09.2022).

⁹⁰ Varol, "Batı'ya Parmak Isırtan İslâm Ülkesi", 15.

⁹¹ Abdulkadir Turan, "Cezayir ve Cezayir'deki İslami Hareketler", *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*, (2020), 24.

⁹² Varol, "Batı'ya Parmak Isırtan İslâm Ülkesi", 14.

⁹³ Hüsam el-Hidât, "el-Cebhetü'l-İslâmiyyetü'l-İnkâz", a.y.

ve bunun gibi rejim karşıtı faaliyetlerinden dolayı hayatı boyunca pek çok kez tutuklanıp serbest bırakılan Medeni,⁹⁵ 80'lerin başında ortaya koyduğu aktivist tavrını etkin şekilde devam ettirdi. Halkın yüksek işsizlik oranları ve yoksullukla mücadele ettiği bu dönemde, 1988 Ekmek Ayaklanması patlak verdi. Söz konusu ayaklanmada halkın yanında yer alan Abbas Medeni ve Ali Belhac, Şadlı b. Cedîd hükümetine karşıtı söylemlerini en yüksek tondan dile getirdi. 1989'da Tipasa'da meydana gelen depremde halkın yardımına koşan *İslamî Selamet Cephesi*, hem rejim karşıtlığıyla hem de halkın yardımına koşan kucaklayıcı tavrıyla halk arasında popülaritesini artırdı.⁹⁶

Çok partili siyasi hayatın etkin şekilde yürürlüğe girmesini savunan, Cezayirlinin yanında olan İslamî grup, halkın başkaldırısını fırsat bilerek, yeni anayasanın ivedilikle yürürlüğe girmesini talep etti. 23 Şubat 1989'daki yeni anayasa oylaması kabul edildi ve resmî olarak 1989 Anayasası yürürlüğe kondu. Bu anayasa Cezayir'de ilk kez yapılacak çok partili seçimlerin habercisi oldu. Böylelikle Abbas Medeni, Cezayir İçişleri Bakanlığı'na 22 Ağustos 1989'da sunduğu dilekçeyle *İslamî Selamet Cephesi*'nin resmî olarak tanınmasını istedi. Nihayet 6 Eylül 1989'da resmî olarak İslamî Selamet Cephesi kurulmuş oldu.⁹⁷ Cephe'nin kurucu lideri Abbas Medeni olarak belirlenirken, Ali Belhac kurucu yardımcı olarak göreve getirildi. 60 kişiden oluşan Şura Meclisi ile *el-Munkız* yayın organı sayesinde görüşmeler karara bağlandı ve alınan kararlar *el-Munkız*'da yayınlandı.⁹⁸ 2008 yılından itibaren Katar'ın Doha şehrinde ikamet eden Abbas Medeni,⁹⁹ 24 Nisan 2019'da Doha'da hayatını kaybetti.¹⁰⁰

Hareketin diğer önemli isimlerinden Ali Belhac ise, 1956'da Tunus'ta doğdu. Fransız sömürgesi döneminde ailesini kaybetti. 1983-1987 yılları arasında Mustafa Buyali'nin cihatçı hareketine katılma suçundan tutuklandı. Abdullatîf Sultânî ve Ahmed Sahnûn gibi Cezayirli bilim adamlarından etkilendi, Hasan el-Benna, Seyyid Kutub ve Abdulkâdir Avde gibi alimlerin kitaplarını tetkik etti. Ekim 1988 isyanlarından sonra tekrar tutukluk süreci geçiren Ali Belhac, kısa süre sonra serbest bırakıldı. Şeriat, edebiyat ve siyaset alanlarında uzmanlaşan Ali Belhac, Şeyh Ömer el-Arbâvî, Şeyh Abdullatîf Sultânî, Şeyh Abdülbaki es-Sahrâvî ve Şeyh Ahmed Sahnûn'u yakın markaja alması onun *İslamî Selamet Cephesi*'nin kurucu yardımcılığına getirilmesine vesile oldu.¹⁰¹ Cephe'nin birçok mensubuyla 1991'de gözaltına alınan Ali Belhac, 2003 yılında salıverildi. Sonraki süreçte muhtelif protesto ve kınama girişimlerinde aktif şekilde yer alması yüzünden birçok kez hapse atıldı. 2014'teki

⁹⁴ Hüsam el-Hıdât, "el-Cebhetü'l-İslâmiyyetü'l-İnkâz", a.y.

⁹⁵ Hüsam el-Hıdât, "el-Cebhetü'l-İslâmiyyetü'l-İnkâz", a.y.

⁹⁶ Ray Takeyh-Nikolas K. Gvosdev, *The Receding Shadow Of The Prophet: The Rise And Fall Of Radical Political Islam*, (USA: Praeger Publishers, 2004), 45.

⁹⁷ Amireş, "Cezayir'de İslamî Kurtuluş Cephesi (İslami Selamet Cephesi) (1988-1991)", 78.

⁹⁸ Baloğlu, *Batı Medyasında Cezayir İslamî Selamet Cephesi Hareketi (1989-1992)*, 46.

⁹⁹ Baloğlu, *Batı Medyasında Cezayir İslamî Selamet Cephesi Hareketi (1989-1992)*, 41.

¹⁰⁰ Abdel Razek Abdallah, Safiye Karabacak, "Cezayir İslami Selamet Cephesi lideri Medeni'nin cenazesi defnedildi", *Anadolu Ajansı*, 27.04.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cezayir-islami-selamet-cepnesi-lideri-medeninin-cenazesi-defnedildi/1464271> (Erişim Tarihi 29.12.2021).

¹⁰¹ Hüsam el-Hıdât, "el-Cebhetü'l-İslâmiyyetü'l-İnkâz", a.y.

seçimlere katılmak istedi fakat başvurusu kabul edilmedi.¹⁰² Halen hayatta olan Ali Belhac, sosyal medya üzerinden takipçileriyle iletişim kurmaktadır.¹⁰³

b. 1990 Seçimlerinde İslamî Selamet Cephesi

80'lerin başında hatırı sayılır şekilde Cezayir'de kendini gösteren İslamî hareket, farklı yönlerden *Cebhetü't-Tahrîri'l-Vatanî*'yi ablukaya aldı. 1989 Anayasa değişikliğiyle başlayan çok partili siyasi hayat süreci, 12 Haziran 1990 yerel seçimlerine girecek 58 yeni partinin siyasî arenada boy göstermesiyle sonuçlandı.¹⁰⁴ Söz konusu seçime girecek olan partilerden biri olan *İslamî Selamet Cephesi*, şeriat temelli İslam devleti anlayışıyla meydanlarda kendini gösterdi. Cephe bu seçimleri kazanmakla hem belediyelerde söz sahibi olup 28 yıldır iktidarda tek başına bulunan rejime darbe vurmaya hem de bu darbenin artçısı olarak *Cebhetü't-Tahrîri'l-Vatanî* üyelerinden oluşan meclisi bertaraf edip ülkeyi erken genel seçime götürmeyi amaçlamaktaydı.¹⁰⁵ Nihayet *İslamî Selamet Cephesi*, 12 Haziran 1990 yerel seçimden galibiyet elde etti.¹⁰⁶ *İslamî Selamet Cephesi*, Cezayir'de var olan İslamî hareket liderlerinin (en-Nehda hareketinin liderliğini üstlenen Şeyh Abdullah Câballâh ve Hamas hareketinin kurucusu olan Mahfûz Nahnâh) iş birliği tekliflerini reddetti.¹⁰⁷

Hükümet ise *İslamî Selamet Cephesi*'nin 1990 yerel seçimlerinden elde ettiği galibiyeti hazmedemiyordu. Ayrıca süreç içerisinde *İslamî Selamet Cephesi*'nin kullandığı cami ve okullarda yeni üye kabulü işlemlerine yaptırım uygulama ve cepheyi karalama faaliyetlerine ara vermeden devam etti.¹⁰⁸ Bu durum *İslamî Selamet Cephesi*'ni rejim karşıtı protesto gösterisi düzenlemeye sevk etti.¹⁰⁹ Ancak söz konusu protestolar ülkede kaos ortamı yaratacak cihetten değildi. En azından *İslamî Selamet Cephesi*'nin amaçları arasında bu yoktu. 25 Mayıs 1991 günü başlayan protestolar, basının rejim yanlısı bir tavırla *İslamî Selamet Cephesi*'nin kötülemesi üzerine cephe liderleri bu duruma tepki gösterdiler. Bunun üzerine 4 Haziran 1991'de dönemin devlet başkanı Şadli b. Cedîd'in emriyle sıkıyönetim ilan edildi. 27 Haziran'daki cumhurbaşkanlığı seçimleri de Aralık 1991'e ertelendi.¹¹⁰ *İslamî Selamet Cephesi*'nin sıkıyönetim karşıtı manifesto yayınlamasıyla devam eden süreç içerisinde¹¹¹ nihayet 26 Aralık 1991'de ilk tur seçimleri yapıldı ve *İslamî Selamet Cephesi*, 188 milletvekili ile listede adını ilk sıraya yazdırdı.¹¹²

¹⁰² "Ali Belhac kimdir?", *Doğru Haber*, 13.04.2022, <https://dogruhaber.com.tr/haber/828727-ali-belhac-kimdir> (Erişim Tarihi 05.09.2022).

¹⁰³ Ali Belhac kimdir?", a.y. ayrıca bkz. "el-Heyetü'l-İ'lâmiyyü li'ş-Şeyh Alî Belhac", *Youtube*, <https://www.youtube.com/channel/UCTMQCamV5GFBDh6AUh15bfw>, (Erişim Tarihi 05 Eylül 2022).

¹⁰⁴ Hunter, "The Islamic Fundamentalist Movement in Algeria", 13.

¹⁰⁵ Cezayir'de Yeni Dönem", (yazarı belirtilmemiş), *Olaylara Objektif* 15 (Temmuz 1990), 4.

¹⁰⁶ Çakır, "Emperyalistlerin Maskesi Cezayir'de Düştü!", 3.

¹⁰⁷ Amireş, "Cezayir'de İslamî Kurtuluş Cephesi", 81

¹⁰⁸ Çakır, "Emperyalistlerin Maskesi Cezayir'de Düştü!", 3.

¹⁰⁹ Amireş, "Cezayir'de İslamî Kurtuluş Cephesi", a.y.

¹¹⁰ Amireş, "Cezayir'de İslamî Kurtuluş Cephesi", 82.

¹¹¹ Amireş, "Cezayir'de İslamî Kurtuluş Cephesi", 84.

¹¹² John P. Entelis - Lisa J. Arone, "Karışıklık İçindeki Cezayir: İslam, Demokrasi ve Devlet", çev. Mehmet Çevik, *Dünya ve İslam Dergisi* 15 (1993), 60.

İkinci tur seçimlerine (16 Ocak 1992) açık ara farkla önde başlayan *İslamî Selamet Cephesi*, avantajlı durumdaydı. Nitekim sadece 28 milletvekili çıkarması seçimleri kazanması için yeterliydi. Ne var ki *İslamî Selamet Cephesi*'ne karşı *Cebhetü't-Tahrîri'l-Vatanî* son kozunu kullanmak istedi ve 11 Ocak 1992'de Şadli b. Cedîd'i darbe girişimiyle görevden aldı. Stratejik bir hamleyle 30 yıldır Fas'ta sürgün bulunan Muhammed Budiyaf, Şadli b. Cedîd'in yerine göreve getirildi. Rejimin muhalif tavrının semeresi olarak devamında hedef noktası olarak belirlenen *İslamî Selamet Cephesi*'ne camilerde toplanmalarını için kısıtlamalar getirildi. Teşkilatın önemli isimleri gözaltına alındı ve Osman Yasari, *İslamî Selamet Cephesi*'nin yeni lideri olarak belirlendi. Bu darbelerden sonra cephe, 1990 yerel seçimlerinden elde ettiği belediyeleri kaybetti.¹¹³ Kötü gidişat *İslamî Selamet Cephesi*'nin rejim tarafından Mart 1992'de kapatılmasıyla son buldu.¹¹⁴ Kapatılmanın ardından kurucu lider Abbas Medeni ve kurucu yardımcısı Ali Belhac'a 12'şer yıl, diğer cephe üyelerine ise 4 ile 8 yıl arasında değişen hapis cezası verildi.¹¹⁵

İslamî Selamet Cephesi kapatıldıktan sonra, hem muhalif kesimlerden hem de cephe içerisinde bulunanlardan oldukça yoğun silahlanma faaliyetleri kendini gösterdi. Küçükü büyüklü gruplar, *İslamî Selamet Cephesi*'ni sarahaten savunma ya da bu şekilde görünüp gizli farklı amaçlar güderek rejim muhalifi bir tavırla teşkilatlanmaya başladı.¹¹⁶ Bu süreçte *Armée Islamique du Salut (AIS)*, *Groupe(s) Islamique Armée(s) (GIA)*, *Front Islamique du Djihad en Algérie (FIDA)*, *Ligue Islamique de la Da'wa et du Djihad (LIDD)*, *Mouvement Islamique Armée (MIA)*, *Houmat Eddaoua Salafia (HES)* gibi gruplar ortaya çıktı.¹¹⁷

Şiddet eylemlerinin doruk noktasına ulaştığı 1994-1997 yılları arasında en etkili olan iki oluşum *Armée Islamique du Salut (AIS)* ve *Groupe(s) Islamique Armée(s) (GIA)*'dir.¹¹⁸ Buyalistlerin *Silahlı İslamî Cezayir Hareketi (MAIA)*'nden ayrılıp *Mouvement Islamique Armée (MIA)*'ye entegre olması, 1980'lerde Sovyetlere karşı savaşan "Afganlar" isimli Cezayirliilerin oluşturduğu grubun etkin hale gelmesi, İslamî Selamet Cephesi üyelerinin ve sempatanlarının zaman içinde salıverilmesi ve bu grubun kendi ideolojileriyle tekrar bir araya gelip irili ufaklı hizipleşmeleri¹¹⁹ ve son olarak da sosyo-ekonomik yönden buhran içerisinde olan halkın gruplaşması *İslamî Selamet Cephesi*'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan söz konusu grupların teşekkülünde önemli rol oynadı.¹²⁰

İslamî Selamet Cephesi var olduğu süreçte silahlanmaya başvurmadı. Ancak kendi içerisinde bir oluşum olarak ortaya çıkan *İslamî Selamet Cephesi*'nin askeri kanadını oluşturan *İslamî Kurtuluş Ordusu (AIS/IKO)* silahlanma konusunda oldukça tehditkâr davrandı. *İslamî Selamet Cephesi*'nin

¹¹³ Çakır, "Emperyalistlerin Maskesi Cezayir'de Düştü!", 4.

¹¹⁴ Taylan Özgür Kaya, "Bölgesel Bir Kompleks Olarak Mağrip", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6/1 (2016), 652.

¹¹⁵ "Kılıçla Geldi Kılıçla Gitti", (yazarı belirtilmemiş), *Altunluk*, 78, (Ağustos 1992), 40.

¹¹⁶ Paul Collier - Nicholas Sambanis, *Africa Understanding Civil War: Evidence and Analysis*, (Washington: The World Bank Publisher, 2005), 230.

¹¹⁷ Collier - Sambanis, *Africa Understanding Civil War: Evidence and Analysis*, 227.

¹¹⁸ Collier - Sambanis, *Africa Understanding*, 227.

¹¹⁹ Collier - Sambanis, *Africa Understanding*, 231.

¹²⁰ Collier - Sambanis, *Africa Understanding*, 232.

önemli kadrolarında görev almış Enver Haddam gibi isimler, bu şiddet yanlısı oluşum hakkında zaman zaman açıklama yapmak zorunda kaldı. Nitekim Batı'yı sömürge üzerinden şiddetvari tavır takınmakla suçlayan *İslamî Selamet Cephesi*'ne "Siz de şiddet yanlısı bir tutum içerisindeyiz" gibi söylemler yöneltiyordu.¹²¹

İslamî Selamet Cephesi dağılma sürecine girse de aynı süreç içerisinde Liamin Zerval yönetimi ile siyasal İslamcı gruplar arasında müzakerelere devam etti. Ancak generallikten devlet başkanlığına getirilen Zerval'in katı tavrı neticesinde herhangi bir uzlaşmaya varılamadı.¹²² Roma'da 1994'te gerçekleştirilen müzakerede, Cezayir'in kendi iç meselesini halledebileceği ve *İslamî Selamet Cephesi*'nin kapatılması kararının iptali gibi konular gündeme getirildi. Ne var ki Zerval, tüm alınan kararlar ve teklifleri reddetti.¹²³

İçeride kendi varlığını sürdürmeye çalışan *İslamî Selamet Cephesi* dışarıda da diplomatik ilişkilerle dünya kamuoyuna iyimser bir mesaj vermek istiyordu. Bu minvalde 15 Şubat 1996'da Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başkenti Cape Town'da Cumhurbaşkanı Nelson Mandela ile görüşmeler düzenlendi. Görüşme Cezayir'de menfi şekilde karşılandı. Çünkü muhalif kesim Mandela'yı teröristlerle görüşmekle itham etti.¹²⁴ Son tahlilde 1999 seçimlerinde başa gelen Abdülaziz Buteflika yönetimiyle mutabakata varamayan *İslamî Selamet Cephesi*, Hamas gibi dönemin diğer teşkilatlarının daha ön plana çıkmasına neden oldu ve *İslamî Selamet Cephesi* tamamen dağıldı.¹²⁵ Dağılma neticesinde 1992-2002 yılları arasında meydana gelen çatışmalarda birçok sivil ölürken binlerce insan da yerinden oldu.¹²⁶

c. *İslamî Selamet Cephesi*'nin Dini ve Siyasi Görüşleri

İslamî Selamet Cephesi, kangren olarak gördüğü çağdaş dönem sorunlarına çözüm üretmeye çalışırken Cezayirli Müslümanlar üzerinden tüm dünya Müslümanlarının ortak sorunun Kur'ân ve sünnetten uzaklaşmak olduğunu ısrarla vurguladı. Bu yüzden çözüm olarak sunduğu her bir formülü mutlaka Kur'ân ve sünnetten delillerle destekledi.¹²⁷ Küreselleşen dünyada artan münasebetler gereği Batı medeniyetleri ve farklı kültürlerle etkileşimlerin artması nedeniyle Müslüman toplumlarda ve Cezayir'de var olan dinî, siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel asimilasyonu yok etmek adına yaşamın içinden her bir mevzûyu ele almaya çalıştı.¹²⁸

¹²¹ "İslami Selamet Cephesi ve Nahda Davadan Döndü mü?", (yazarı belirtilmemiş), *Gerçek Hayat*, 21 (Mart 2001), 7.

¹²² Mufid Abdurrahman "Cezayir'de İslamcıların İktidara Gelecekleri Tahmininde Bulunan CIA Yetkilisi ile Söyleşi Graham Fuller: Cezayir Birkaç Sene İçerisinde Kapsamlı Bir Kanlı İç Savaşa Girecek", çev. Ahmed Rânâ, *İktibas Dergisi* 15/220 (Nisan 1997), 17

¹²³ Le Suesur, *Between Terror and Democracy: Algeria since 1989*, 67.

¹²⁴ "Cezayir Cuntası FIS- Mandela Görüşmesini Protesto Etti", (yazarı belirtilmemiş), *Haksöz* 60, (Mart 1996), 46.

¹²⁵ Ahmet Emin Dağ, "Bedeli Ağır Dönüşüm Cezayir", *Gerçek Hayat*, 20, (Mart 2001), 10-11

¹²⁶ Baloğlu, *Batı Medyasında Cezayir İslamî Selamet Cephesi Hareketi (1989-1992)*, 66.

¹²⁷ Muharrem Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", *Dünya ve İslam* 4, (1990), 149.

¹²⁸ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 148.

Müstemlekeye karşı söylemler *İslamî Selamet Cephesi*'nin sayesinde daha yüksek tondan dile getirildi ve önceleri hizipleşen gruplar topyekün bir hareketle bağımsızlığı kazanmayı başardı. Bundan sonraki süreçte İslam'a göre yaşamayı yeniden temin edecek kuralların şeriata göre günlük hayata uygulanması gerekiyordu. Ne yazık ki bu, tek partili yönetimin etkin olduğu takriben 30 yıllık süreçte pek mümkün olmadı. Halkı birçok yönden uyandıracak yenilikler yapmayı planlayan *İslamî Selamet Cephesi*, sömürge karşıtı tavrını her koşulda dile getirirken, kitle iletişim araçları üzerinden halka aşılacak ideolojilerin bertaraf edilmesini ve süreli veya süresiz yayınların halkı dini anlamda bilgilendirecek şekilde tekrar düzenlenmesini kendine amaç olarak belirledi.¹²⁹

Bu noktada *İslamî Selamet Cephesi* kurucu lideri Abbas Medeni'nin görüşlerine değinecek olursak; onun görüşlerini şekillendiren ana unsur ise moderniteydi. Çünkü o, teknoloji ve bilimde önde olan Batı medeniyetleriyle İslam toplumunu kıyaslayarak Batı medeniyetlerine insanın içindeki akidevî ve psikolojik boşluğu hangi teknoloji ve/veya bilimin dolduracağını sordu.¹³⁰ Batıyla kıyasında İslam toplumlarının uygarlık seviyesine ulaşabilmesi için Batı'nın iyi ve kötü yönlerine titizlikle dikkat etmesi gerektiğini savunan Abbas Medeni, Batı'nın uygarlık inşasında kullandığı üç unsura kan, ter ve mürekkebe dikkat çekti.¹³¹ Ona göre Batı ekonomik, toplumsal ve sosyal sorunlarını felsefe ve bilimle halletmeye çalışırken insanî değerlerini yok etmiştir.¹³²

İlk ve en önemli hedeflerinin şariat temelli bir İslam devleti kurmak olduğunu vurgulayan *İslamî Selamet Cephesi*, şariat kanunları üzerinden hem kendi varlığını meşrû kılıyor hem de İslam devletinin kapsayıcı ve devamlılığının buna bağlı olduğu fikrini empoze ediyordu. Abbas Medeni'nin bir röportajında (6 Mayıs 1990) şariatın yürürlüğe girmesinin her yönden eksiksiz bir İslam Devletinin kurulması ve halkla bu yönde bütünlük sağlanmasıyla mümkün olacağını söylemesi dikkat çekicidir.¹³³ *İslamî Selamet Cephesi*, şariatın Rabbanî ruhla beslenen, Kur'ân ve sünnetle desteklenen yegane hukuk kuralları olduğunu ve yaşamın her alanında kapsayıcı bir rol oynadığını belirttikten sonra¹³⁴ görüşlerini Kur'an'dan getirdiği ayetlerle temellendirmeye çalışmıştır.¹³⁵

1990 seçimlerinin ardından kendisine yöneltilen soruları yanıtlayan Abbas Medeni, "Biz İslam Cumhuriyetinin temelini attık. Bundan böyle Cezayir'e Kur'ân hakim olacak."¹³⁶ şeklinde açıklama yaparken, Ali Belhac ise; "Tüm dünyaya ilan etmek isteriz ki; bizim hedefimiz belediyeler veya eyaletler değildir. Hedefimiz Allah'ın kitabı Kur'ân'ın egemenliğinin kurulmasıdır."¹³⁷ şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Batı'nın Cezayir'de yeni bir İran ve Humeyni mi ortaya çıkıyor? endişesine

¹²⁹ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 168-169.

¹³⁰ Mehmet Kuşçu, "Cezayir, Abbasi Medeni ve İslamî Çözüm", *Haksöz*, 12, (Mart 1992), 12.

¹³¹ Kuşçu, "Cezayir, Abbasi Medeni ve İslamî Çözüm", 12.

¹³² Kuşçu, "Cezayir, Abbasi Medeni ve İslamî Çözüm", 13.

¹³³ Hidayet Gülşen, "Abbasi Medeni: 'İran Bizim Modelimiz Değil'", *Olaylara Objektif*, 15, (Temmuz 1990), 8.

¹³⁴ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 170.

¹³⁵ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 152.

¹³⁶ Çakır, "Emperyalistlerin Maskesi Cezayir'de Düştü!", 3.

¹³⁷ Çakır, "Emperyalistlerin Maskesi Cezayir'de Düştü!", a.y.

karşı Abbas Medeni,¹³⁸ “Biz Humeyni’nin değil, Peygamber Muhammed’in taraftarlarıyız.”¹³⁹ açıklamasında bulunmuştur. Bu bağlamda Fas’ın önemli dinî liderlerinden olan Abdelillah Bankirâne; “Cezayir İran değildir. Abbas Medeni ılımlıdır ve özgürlüklerin ihlal edilmesine izin vermez. Cezayir Sünnî bir ülkedir, yeni bir İran doğmaz.” şeklindeki açıklamasıyla Medeni’yi desteklemiştir.¹⁴⁰

İslam devletinin nasıl teşkilatlanacağı meselesi, İslamî Selamet Cephesi’nde her dönem gündeme gelen konulardandır. Kurucu lider Abbas Medeni, değişimin İslam akidesinin işlerliğiyle mümkün olacağını savunurken, cephenin Abbas Medeni’den sonra göreve getirilen ikinci başkanı Muhammed Said de cihad mantığı üzerinden şeriatın yaygın ve sürekliliğinin sağlanmasının Cezayir’de bir asırdan fazladır devam eden sömürge zihniyetinin yok olmasına imkan sağlayacağını dile getirmiştir.¹⁴¹ *İslamî Selamet Cephesi*’nin üçüncü başkanı Abdülkadir Hâşânî ise manevî ruhla çıktıkları bu yolda şehit düşen her bir ferдин kanlarının aktığı Cezayir topraklarının İslam devletiyle şereflendirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴²

Bu kabulde, İslam devletinde uygulanacak şeriatla, insan onurlu hale gelecektir. Yeryüzünde var olan hiçbir akide bunu temin edecek güçte değildir.¹⁴³ İslam devletinde hukukî düzenlemeyi şeriatla sağlamayı planlayan, İslamî Selamet Cephesi’nin demokrasiye bakışı menfi olmuştur. Bu noktada *İslamî Selamet Cephesi*’nin kurucu yardımcısı Ali Belhac, “Seçimlerden elde ettiğimiz zafer, demokrasinin değil İslam’ın zaferidir. Bizim için doğrular ve yanlışlar vardır. Seçimle ya da seçimsiz zafer bizim olacaktır.”¹⁴⁴ sözleriyle 1990 yılında ilk kez çok partili seçimlerde kazandıkları başarıyı demokrasiye değil, İslam’ın kendisinde mündemiç kıldığı zafer ruhuyla bağdaştırmıştır. Yine *İslamî Selamet Cephesi*’nin liderlerinden Abdülkadir Hâşimî, demokrasiyi “şeytan işi” olarak tanımlamış, Batı’yla yapılan mücadeleleri ve harpleri, hak ile batılın mücadelesi olarak yorumlamıştır. Ona göre Allah Batı’yı AIDS gibi bir bela ile imtihan ederken, Batı toplumları da Müslümanları kendilerine benzetmeye çalışmaktadır.¹⁴⁵

İslam dininin büyük bir kültürel zenginliğe sahip olduğunu savunan *İslamî Selamet Cephesi*, Arapçayı Kur’ân ve sünnetin dili olması sebebiyle üstün tutmuş, bu dilin millî birlik bilinciyle hareket eden kitleleri birleştirebilmesi yönünden de önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁶ Hareketin amacı seçkin İslam kültürünü asimilasyona uğramadan gelecek nesillere aktarmaktır.¹⁴⁷ Eğitim alanında şeriata uygun olarak kız ve erkeklerin ayrı mekanlarda okutulmasını savunmuştur. Meslek

¹³⁸ A. Burak Bircan, “Cezayir’de Tarihle Randevü”, *İktibas Dergisi* 8/142 (Ekim 1990), 10.

¹³⁹ “Cezayir’de Halk Allahuekber Dedi”, (yazarı belirtilmemiş), *İktibas*, 8/139 (Ekim 1990), 41.

¹⁴⁰ “Cezayir’de Halk Allahuekber Dedi”, 41.

¹⁴¹ Muhammed Said, “Cezayir Müslümanlarının Direnişi”, *Haksöz*, 12 (1992), 5.

¹⁴² Said, “Cezayir Müslümanlarının Direnişi”, 5.

¹⁴³ Tan, “Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi’nin Siyasi Programı”, 170.

¹⁴⁴ “Kur’ân Cezayir’de Hakim Olacak”, (yazarı belirtilmemiş), *Olaylara Objektif*, 15, (Temmuz 1990), 7.

¹⁴⁵ “Demokrasi Kafirliktir”, (yazarı belirtilmemiş), *İktibas*, 10/158 (Şubat 1992), 46.

¹⁴⁶ Tan, “Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi’nin Siyasi Programı”, 167.

¹⁴⁷ Tan, “Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi’nin Siyasi Programı”, 168.

edindirme ve istihdamı sağlama politikalarını gündeme getirmişler ve liseyi zorunlu tutup İslam'a uygun bireylerin yetiştirilmesi esasını benimsemiştir.¹⁴⁸

Kadın konusunda özellikle bağımsızlık sonrası süreçte kadına gereken değerin verilmediği görülmekte, kadınların yine kendi çabalarıyla toplumda yer edinmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.¹⁴⁹ *Ulusal Cezayirli Kadınlar Birliği (UNFA)* ve *Cebhetü't-Tahrîr'l-Vatanî*'ye bağlı bir teşkilatla Cezayirli kadınlar, 19-23 Kasım 1966'da ilk toplantılarını gerçekleştirdiler de *Cebhetü't-Tahrîr'l-Vatanî* yönetimi, kadınlar ve hakları konusuna fazla önem vermemiştir.¹⁵⁰ 1988, *İslamî Selamet Cephesi* 1990 seçimlerinde zafer elde ettiğinde daha önceki ayaklanmalarında rejim karşıtı tarafta yer alan kadınlara kadın hakları konusunda güvence verilmiştir.¹⁵¹

Cezayirli Müslümanların sıkıntılarını çare bulmaya çalışan *İslamî Selamet Cephesi*, toplumun kanayan yarası olan ekonomi mevzûsunu da etraflıca ele almıştır. Buna göre üretimin durduğu Cezayir'de yapılması gereken en önemli şey, tarımdan ticarete her türlü ekonomik faaliyetlerde ıslahatların yapılıp yeniden üreten bir Cezayir var etmektir.¹⁵² Allah'ın kendilerine bahsettiği toprakların önemini vurgulayan *İslamî Selamet Cephesi*, tarımsal üretimde devamlılığı sağlamak için toprak ıslahı ve toprağın dağıtımını konusunda oldukça hassas davranmıştır. Halka üretimin denetim altında olacağı ve israfın önüne geçileceği teminatı verilmiştir.¹⁵³ Sanayi için de aynı şekilde üretim desteklenirken ham maddede dışa bağımlılığı azaltacak hamlelerin bir an önce hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁵⁴ Vergi ve gelir dağılımları ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve ekonomiyi iyileştirme politikalarının hayata geçirilmesi hususunda hassas davranacaklarını vurgulayan *İslamî Selamet Cephesi*, İslam bankalarının faizsiz kredi temini sağlamaları ve fonların halkın yararına olacak şekilde sistemleştirmeleri gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁵

Sonuç

1830'da gerçekleşen Fransız sömürgesinden sonra Cezayir halkı, kendilerine uygulanan asimile politikasına karşı ciddi bir mukavemet göstermiştir. Bu karşı koyuş sadece halk nezdinde kalmamış, Abdülkâdir el-Cezâirî, İbn Bâdis ve Mâlik b. Nebî gibi Cezayir'in dinî ve siyasî önderleri de istiklal harbi sırasında ve bağımsızlık sonrası süreçte ülkenin içinde bulunduğu çıkmazlara çözüm bulabilmek amacıyla kaleme aldıkları eserlerle ve kurdukları teşkilatlarla sömürgeye karşı büyük bir mücadele vermişlerdir. Ülkenin 1962 yılında bağımsızlığına kavuşmasından sonra başa geçen sosyalist ideolojideki Ahmed b. Bella'nın tek partili rejimi, hoşgörüsüz ve müsamahasız tavırlarıyla sömürge döneminden farksız bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Ondan sonra başa geçen Hûvârî Bû

¹⁴⁸ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 163.

¹⁴⁹ Esra Çimen Karayürek, "Cezayir Bağımsızlık Savaşında Kadınların Katkısı", *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi* 1/3 (2021), 66.

¹⁵⁰ Karayürek, "Cezayir Bağımsızlık Savaşında Kadınların Katkısı", 68.

¹⁵¹ "Cezayir'de Halk Allahuekber' Dedi", 41.

¹⁵² Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 155.

¹⁵³ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 156.

¹⁵⁴ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 157.

¹⁵⁵ Tan, "Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı", 161.

Medyen ve Şadli b. Cedîd yönetimleri de halkın beklentisini karşılamazken ülkenin toplumsal ve ekonomik sorunları daha çetrefilli bir hale gelmiştir.

Bu süreçte 12 Kasım 1982’de Abbas Medeni ve Ali Belhac’ın da aralarında bulunduğu bir grup İslamcı, halkın sorunlarına çözüm olacak formülün şariat olduğunu savunarak 14 maddelik bir bildiri yayınlamıştır. Ekim 1988’de patlak veren Ekmek Ayaklanması dahil rejim karşıtı çoğu protestoda en ön safta bulunan Abbas Medeni, 1989 Anayasasının kabulünün ardından çok partili siyasi hayata geçiş döneminde *İslamî Selamet Cephesi*’ni kurmuştur. *İslamî Selamet Cephesi* kurulduğu anda halk tarafından oldukça rağbet görmüş ve 1990 yerel seçimlerinde büyük bir başarı sağlamıştır. Şadli b. Cedîd rejiminin bu sonuçtan memnun olmaması, *İslamî Selamet Cephesi*’nin sonunu hazırlamıştır. Nitekim 1991 genel seçimlerinin de zaferle sonuçlanacağına inanan *İslamî Selamet Cephesi*, çalışmalarına devam ederken 4 Haziran 1991’de ilan edilen sıkıyönetim nedeniyle seçimler ertelenmiştir. İlk tur seçimlerinin galibi *İslamî Selamet Cephesi* olmasının akabinde ikinci tur seçimleri yapılamadan Ocak 1992’de Şadli b. Cedîd yönetimi darbeye indirilip yerine Muhammed Buteflika getirilmiş ve *İslamî Selamet Cephesi*, Mart 1992’de kapatılmıştır. 90’ların sonuna kadar farklı küçük gruplar tarafından temsil edilse de yeniden teşkilatlanma sürecine girememiş ve tamamen dağılmıştır. Sömürge karşıtı tavırları ve İslam devleti inşa etme gayesiyle diğer İslamî hareketler gibi baskıcı rejimlerin müdahaleleriyle karşılaşan *İslamî Selamet Cephesi*’nin Cezayir’in şariatle yönetilmesi yönündeki çabaları da sonuçsuz kalmıştır.

Kaynakça

- Abdurrahman, Mufid. “Cezayir’de İslamcıların İktidara Gelecekleri Tahmininde Bulunan CIA Yetkilisi ile Söyleşi Graham Fuller: Cezayir Birkaç Sene İçerisinde Kapsamlı Bir Kanlı İç Savaşa Girecek”. çev. Ahmed Rânâ. *İktibas* 15/220 (Nisan 1997), 17-21.
- Ali, Zeki. “Cezayir Müslümanları”. *Selâmet Dergisi* 1/24 (31 Ekim 1947), 11.
- “Ali Belhac kimdir?”. *Doğru Haber*. 13.04.2022. <https://dogruhaber.com.tr/haber/828727-ali-belhac-kimdir>, (Erişim Tarihi 05.09.2022).
- Amireş, Muhammed. “Cezayir’de İslamî Kurtuluş Cephesi (İslamî Selamet Cephesi) (1988-1991)”. çev. Haluk Ersoy. *Dünya ve İslam* 8 (1 Ekim 1991), 75-84.
- Abdel Razek Abdallah, Safiye Karabacak. “Cezayir İslami Selamet Cephesi lideri Medeni’nin cenazesi defnedildi”. *Anadolu Ajans*, 27.04.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cezayir-islam-selamet-cephesi-lideri-medeninin-cenazesi-defnedildi/1464271> (Erişim Tarihi 29.12.2021).
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (2)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 13. Baskı, 2015.
- Baktıaya, Adil. “1830: Fransa’nın Cezayir’i İşgali, Abdülkadir’in Yükselişi ve Amerika’nın Kamuoyunda ‘Abdülkadir’ Hayranlığı”. *Ortadoğu Etütleri* 1/2 (Ocak 2010), 144-169.
- Baloğlu, Leyla Nur. *Batı Medyasında Cezayir İslamî Selamet Cephesi Hareketi (1989-1992)*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Bircan, A. Burak. “Cezayir’de Tarihle Randevu”. *İktibas* 8/142 (Ekim 1990), 10-12.
- “Cezayir’de Halk Allahuekber Dedi”, (yazarı belirtilmemiş). *İktibas*8/139 (Ekim 1990), 40-41.
- “Cezayir Cuntası FIS- Mandela Görüşmesini Protesto Etti”, (yazarı belirtilmemiş), *Haksöz*, 60, (Mart 1996), 46.
- “Cezayir’de Yeni Dönem”. (yazarı belirtilmemiş). *Olaylara Objektif*15, (Temmuz 1990), 4.
- “Cezayir’de Halk Allahuekber Dedi”. (yazarı belirtilmemiş). *İktibas*8/139 (Ekim 1990), 41.
- Collier, Paul- Sambanis, Nicholas. *Africa Understanding Civil War: Evidence and Analysis*. Washington: The World Bank Publisher, 2005.
- Çakır, Yılmaz. “Emperyalistlerin Maskesi Cezayir’de Düştü!”. *Haksöz* 11 (Şubat 1992), 1-5.
- Çapar, Onur. “Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir’de Siyaset Kurumu”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 6/2 (Ağustos 2020), 21-42.
- Dağ, Ahmet Emin. “Bedeli Ağır Dönüşüm Cezayir”. *Gerçek Hayat* 20 (9 Mart 2001), 10-11.
- Danişmend, İsmail Hamdi. *İzahlı Osmanlı Kronolojisi (1703-1919)*. 4. Cilt. İstanbul: Doğu Yayınevi, 2. Baskı, 2011.
- Dayfallah, Muhammed. “Hûvârî Bû Medyen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/64-66. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- “Demokrasi Kafirliktir”, (yazarı belirtilmemiş), *İktibas*, 10/158 (Şubat 1992), 46.
- Dursun, Davut. “Cezayir”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 7/489-494. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Entelis, John P.- Arone, Lisa J. “Karışıklık İçindeki Cezayir: İslam, Demokrasi ve Devlet”. çev. Mehmet Çevik. *Dünya ve İslam Dergisi* 15 (1993), 49-64.
- Erinç, Sırrı. “Cezayir”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 7/483-485. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- “Ferhat Abbas”, haz. Amy Tikkanen, *Britannica*.<https://www.britannica.com/biography/Ferhat-Abbas>, (Erişim Tarihi 4.08.2022).
- Fulûsî, Mes’ûd b. Mûsa. *El-İmâm Abde’l-hamîd b. Bâdîs*. Cezayir: Dâru’l-Kurtuba, 2006.
- Gülşen, Hidayet. “Abbas Medeni: “İran Bizim Modelimiz Değil””. *Olaylara Objektif* 15 (Temmuz 1990), 8-9.
- Gümrükçüoğlu, Hüseyin Avni. *Cezayir İç Savaşı’nda Fransa’nın Etkisi (1992-2002)*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Hajjoz, Abdul Razzak. *Malik Bin Nebi’ye Göre Eğitimin Dini Boyutu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Harmon, Daniel E. *Africa-Algeria*. Malezya: Mason Crest Publishers, 2008.
- Hintz, Martin. *Algeria*. Canada: Children’s Press, 2006.
- Hüsam el-Hidât. “el-Cebhetü’l-İslâmiyyetü’l-İnkâz”, *Bevvâbetü’l-Harekâti’l-İslâmiyye*, 9 Şubat 2021,<https://www.İslamist-movements.com/28791>, (Erişim Tarihi 12.09.2021).

- Hizmetli, Sabri. “Cezayirli Çağdaş Alim İbn Badis ve Yenilikçiliği”, *İslamî Araştırmalar* 7/3-4 (1994), 223-236.
- Hizmetli, Sabri. “Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir’in İdaresi ve Kurumları”, *Bellekten* 58/221 (1994), 71-117.
- Hunter, Clarence T. “The Islamic Fundamentalist Movement in Algeria”. Washington D.C.: The Industrial College of the Armed Forces National Defense University, 1993.
- “İslamî Selamet Cephesi ve Nahda Davadan Döndü mü?”. (yazarı belirtilmemiş). *Gerçek Hayat* 21, (Mart 2001), 7.
- Kahraman, Alim. “Dilini Kaybeden Ülke”. *Yedi İklim* 3/4 (1992), 74-76.
- Kahraman, Kemal. “Cezayir”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 7/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Karayürek, Esra Çimen. “Cezayir Bağımsızlık Savaşında Kadınların Katkısı”. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi* 1/3 (2021). 65-69.
- Karlığa, Bekir. “Cezayir’in Fransızlar Tarafından İşgali ve Bir Tanığın Tespitleri”. *Yedi İklim*, 3/4 (1992), 87-91.
- Kaya, Taylan Özgür. “Bölgesel Bir Kompleks Olarak Mağrip”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6/1 (2016), 639-666.
- Kayapınar, Selda. *Cezayir’in Fransa Tarafından İşgali*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- “Kılıçla Geldi Kılıçla Gitti”. (yazarı belirtilmemiş). *Altınoluk*78, (Ağustos 1992), 40.
- “Kur’ân Cezayir’de Hakim Olacak”. (yazarı belirtilmemiş). *Olaylara Objektif* 15 (Temmuz 1990), 7.
- Kureyşi, Ali. *Malik Bin Nebi’ye Göre Toplumsal Değişim*. çev. Mustafa Altunkaya. İstanbul: Ekin Yayınları, 2002.
- Kuşçu, Mehmet. “Cezayir, Abbas Medeni ve İslamî Çözüm”. *Haksöz* 12 (Mart 1992), 12-13.
- Lahsen, Bedran B. *Malik Bin Nebi’de Medeniyet Sosyo-Entelektüel Temeller*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2. Baskı, 2018.
- Larson, Norman Raymond. *Islamic Resurgence In Algeria: The Rise of The Islamic Salvation Front*. Austin: The University of Texas, Master’s Thesis, 1993.
- Le Suesur, James D. *Between Terror and Democracy: Algeria since 1989*. Canada: Fernwood Publishing, 2010.
- Mantran, Robert. *Histoire De L’empire Ottoman*. çev. Server Tanilli. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2016.
- Maza, Azzeddin. *Ferhât Abbâs ve Devrûhu fi’l-Hareketi’l-Vataniyye ve Merhaleti’l-İstiklâl (1899-1985)*. Cezayir: Konstantîne Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- “Messâli e-Hâc”, https://www.marefa.org/مصالي_الحاج (Erişim Tarihi 11.12.2021).

- Mohamed Ben-Madani. "Chadli Bendjedid obituary". *The Guardian*, 15 October, 2012.
<https://www.theguardian.com/world/2012/oct/15/chadli-bendjedid> (Erişim Tarihi 5.08.2022).
- Murâd, Saîd. "Mâlik b. Nebî". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*.27/513-514. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Mutabbakânî, Mâzin Salâh. "İbn Badis". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 19/354-356. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Nam, Mehmet. "İşgalden İstiklale Cezayir". *Tarih Dergisi* 55, (2013), 155-187.
- Nasr, Seyyid Hüseyin vd. *Algeria: Revolution Revisited, Islamic World Report*. London: İslamic World Report,1997.
- Nebî, Mâlik b. *Çağa Tanıklığı*.çev. Muharrem Tan. İstanbul: Ekin Yayınları, 2018.
- Ocak, Sevede Zeynep. *Fas ve Cezayir'de Berberi Kimlik ve Siyaseti*.İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Okumuş, Fatih. *Çağa İz Bırakan Önderler Malik Bin Nebi*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018.
- Özkaya, Seveda. "Cezayir'in Siyasi ve İktisadi Önemi ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Cezayir'in Fransa Tarafından İşgalindeki Rolü", *Ortadoğu Etütleri* 7/2 (2016), 118-127.
- Said, Muhammed. "Cezayir Müslümanlarının Direnişi", *Haksöz*, 12 (1992), 3-5.
- Sâidûnî, Nâsirüddin. "Cezayir". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 7/485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Sayın, Abdullah. "Fransa'nın Afrika Kıtası'ndaki Sömürgeci Politikaları ve Cezayir". *Social Sciences Studies Journal* 3/11 (2017), 1759-1773.
- Sette, Gianpietro. *17. Yüzyılın İlk Yarısında Kuzey Afrika'da Osmanlı İdaresi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtimîler". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 12/228-237.İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Shrader, Charles R. *The First Helicopter War Logistics And Mobility In Algeria, 1954-1962*. USA: Greenwood Publishing, 1999.
- Sönmez, Şinasi. *Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu (1954-1962)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Stora, Benjamin. *Algeria 1830-2000*. trc. Jane Marie Todd. London: Cornel University Press, 2001.
- Süleymânî, Muhammed. *Müşâreketü'l-Hareketü'l-İslâmiyye fi's-Sulta*. Cezayir: Oran Üniversitesi, Siyasi Bilimler Bölümü, 2012.
- Şeşen, Ramazan. "Eyyûbiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.12/20-31.İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Takeyh, Ray- Gvosdev, Nikolas K. *The Receding Shadow Of The Prophet: The Rise And Fall Of Radical Political Islam*. USA: Praeger Publishers, 2004.

- Tan, Muzaffer- Teber, Ömer Faruk. “Gelenekselden Moderne Geçiş Sürecinde İsmaililik: Ağa Hanlar Dönemi”. *TARR: Turkish Academic Research Review (Türk Akademik Araştırmalar Dergisi)*, 6/4 (2021), 122.
- Tan, Muharrem. “Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi’nin Siyasi Programı”. *Dünya ve İslam* 4 (1 Ekim 1990), 147-170.
- Teber, Hatice. *Haricî İbâdî Tefsir Geleneği Hûd b. Muhakkem el-Huvârî ve Tefsîri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014.
- Turan, Abdülkadir. “Cezayir ve Cezayir’deki İslami Hareketler”, rapor, *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM)*, İstanbul 2020, <https://sdam.org.tr/haber/247-cezayir-ve-cezayirdeki-islami-hareketler> (Erişim Tarihi 12.09.2022).
- Tulga, Ahmet Yiğitalp. *Cezayir’de Geçmişten Günümüze İslamcı Hareket*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Turan, Abdülkadir. “Cezayir ve Cezayir’deki İslami Hareketler”. *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*, 2020.
- Varol, M. Ahmet. “Batı’ya Parmak Isırtan İslâm Ülkesi”. *Altınoluk* 53 (Temmuz 1990), 15-16.
- “el-Hey’etü’l-İ’lâmiyyü li’ş-Şeyh Alî Belhac”, *Youtube*, <https://www.youtube.com/channel/UCTMQCamV5GFBDh6AUh15bfw>, (Erişim Tarihi 05 Eylül 2022).
- <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya2/0362.html> (Erişim Tarihi 05.09.2022).